

повинні контролювати рівень дотримання еталонів рідної мови. ЗМІ є системою створення і продукування культурного рівня населення, оскільки характеризуються мобільністю, можливістю швидкої передачі інформації, широтою охоплення аудиторії. Тому престиж української мови в цій сфері залежить від загальнокультурної вартості мови мас-медіа.

ЛІТЕРАТУРА

1. Єрмоленко С. Нові комунікативні технології і мовна культура журналіста // Вісник Львівського університету. Серія Журналістика. Вип. 23. – Львів, 2003. – С. 11-16.
2. Нікітіна Н. Українська мова на телебаченні: сьогочасна ситуація // Дивослово. – 2004. – № 12. – С. 2-7.
3. Сербенська О. А., Волощак М. Й. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей. – К.: Вид. центр “Просвіта”, 2001. – 204 с.

In the article it is analysed the standart of the Ukrainian language correctness on the life musical television channel “M1”. It is presented the typical mistakes of different litarary norms in the language of mass media and peculiarities of their arising.

Key words: the language of mass media, live air, litarary norm, correctness, normative language of mass media.

Дороз В.Ф.

ПРИНЦИП КРОС-КУЛЬТУРНОГО ДІАЛОГІЗМУ ЯК ОДНА З ОСНОВ ГУМАНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ МОВНОЇ ОСВІТИ

У статті розглядаються можливості становлення діалогічного мислення особистості у предметному полі мовної освіти. Вважаючи останнє необхідною складовою сучасної гуманітарної освіти, автор акцентує увагу на принципі діалогу як методологічній засаді, що сприяє становленню діалогового мислення особистості.

Ключові слова: принцип діалогізму, інтеркультурність освітнього процесу, національна самосвідомість, толерантність, соціокультурний компонент навчання.

Сучасні зміни в освіті передбачають інтеркультурність освітнього процесу, і в цьому сенсі актуалізується роль сучасної мовної освіти, яку ми вважаємо важливою складовою шкільної гуманітарної освіти, оскільки мета її – допомогти білінгвальній особистості сформуванню певну метамову – полікультурний код, що дає можливість не заблукати у хаосі інтеграції, полегшує і збагачує життя у світі багатоманітних зв'язків епохи глобалізації.

Дедалі більшої ваги набуває суспільна роль *діалогу*, пов'язана зі зміною насамперед соціокультурних зв'язків, культурних кодів. Формування глобальної людської цивілізації, численні міжнаціональні, міжрегіональні конфлікти, потреба пошуку взаєморозуміння, співробітництва та партнерства зумовили актуальність саме *діалогічної форми спілкування*, спричинили поглиблення діалогічності не лише мислення і мовлення людини, а й самого її цивілізованого існування. *Діалогічне мислення* необхідне для подолання ідеологічних стереотипів, монополії думки та односторонності глобалізму, для формування людини, котра була б здатна будувати свої взаємини на основі гуманізації стосунків, пошуку розумного компромісу, взаємоповаги і толерантності.

Екстраполюючи проблему становлення крос-культурного діалогового мислення на мовну освіту, звертаємо увагу на ті методологічні підвалини, які, на нашу думку, можуть лежати в основі крос-культурного навчання учнів національних спільнот української мови.

Мета статті – показати, які концептуальні ідеї можуть сприяти становленню крос-культурного діалогового мислення у контексті тих трансформацій, що відбуваються у сучасній мовній освіті й зумовлені появою в національних школах предметів «Українська мова», «Рідна мова». Цей не розроблений масив мовної освіти національних спільнот викликав полеміку, а пошук методологічних засад триває досі. Розробка методів, прийомів крос-культурного навчання учнів національних спільнот української мови передбачає наявність науково обґрунтованої методології, у створенні якої виходимо з тези, що специфіка змісту навчального предмету визначає методологію його вивчення. На нашу думку, однією з вихідних підвалин крос-культурного навчання української мови може стати думка М.Бахтіна, де він стверджує, що «...чужі свідомості не можна споглядати, аналізувати, визначати як речі, – а з ними можна тільки діалогічно спілкуватися» [2, с.80]. Таким чином, ми пропонуємо принцип крос-культурного діалогізму вважати однією з методологічних засад крос-культурного навчання учнів національних спільнот української мови.

Діалогізм як філософський напрям і спосіб мислення набув певного поширення у першій половині ХХ століття. З погляду філософії, *діалог* – це специфічний спосіб усвідомлення світу, мислення, розвитку та реалізації сутності людини. Проблема діалогічності тісно пов'язана з історією людської свідомості, розвитком мислення, проблемами становлення творчого розуму та творчої особистості. У сучасному світі вона не обмежується лише онтологічними характеристиками й функціями, замкненими на окремій особистості.

Протягом останнього десятиліття у світлі процесів глобалізації в інформаційному суспільстві серед великої кількості різноманітних культурологічних парадигм особливої значущості набуває діалогічний підхід (парадигма діалогу культур), провідним принципом якого є акцентування конструктивної ролі зовнішніх імпульсів у становленні та розвитку національної духовності, що зрештою втілюється в ідеї культури як «...форми одночасного буття і спілкування людей різних – минулих, теперішніх і майбутніх – культур, форми діалогу і взаємопородження цих культур» [3, с. 38].

Ця ідея пройшла тривалу еволюцію від художньо-філософських рефлексій XIX–XX ст. (І.Гете, А.Ламартін, Л.Фейєрбах, В.Дільтей, Е.Гуссерль, К.Ясперс, М.Хайдегер, Ж.Сартр, М.Бумер, Г.Марсель, Е.Фромм, М.Данилевський, Ж.Дерріда) – через теоретичні розробки ідеологів М.Бахтіна, Ю.Лотмана, В.Біблера, починаючи із середини XX ст., – до їх широкого застосування в сучасній гуманітаристиці (В.Андрущенко, Г.Балл, А.Волинець, В.Горський, І.Зязюн, С.Копилов, Д.Лихачов, П.Толочко, С.Черепанова).

Змістовий аспект цієї еволюції виглядає так: спочатку в лоні світоглядного знання визріла думка про міжособистісне, суб'єкт-суб'єктне спілкування як основу людського існування в культурі («туїзм» у Л.Фейєрбаха, «ідея інтенційності» Е.Гуссерля, «діалогова комунікація» у К.Ясперса, «буття для іншого» у Ж.Сартра, «сфера між» М.Бубера, «любов» у Е.Фромма).

Починаючи з феноменології Е.Гуссерля, філософських розвідок К.Ясперса, М.Бубера, М.Бахтіна діалог усвідомлюється як особистий спосіб осягнення світу, мислення, стосунків людини зі світом. Так, однією з найважливіших ідей своєї концепції про сутність історії К.Ясперс проголошує діалогову комунікативну взаємодію як спосіб вирішення усіх можливих суперечностей, що виникають між представниками різних видів світогляду, наголошуючи на толерантності у міжособистісних стосунках [9, с. 274-280].

За концепцією діалогу культур М.Бубера [4, с. 174], діалог відбувається у декількох вимірах: між людиною і Богом, між людиною і людиною, між людиною і світом. Відношення можливі, на думку вченого, у трьох сферах: перша – життя з природою, друга – життя з людьми, третя – життя з духовними сутностями. У першій сфері відношення ще не доходять до рівня мови, у другій – воно приймає мовленнєву форму, а в третій – воно за формою безмовне, проте «породжує мову».

Послідовник М.Бубера Е.Левінас визнає пріоритет спілкування над буттям. Проблема Я-Інший набуває, за Е.Левінасом, необхідності формування в суспільстві передумови зв'язку Я та Іншого, якою може стати мова спілкування і добро. Любов до ближнього в його концепції – це етичне поняття, яке передбачає насамперед відповідальність за Іншого.

П.Рікер, своєрідно доповнюючи Е.Левінаса, стверджує, що діалог починається із визнання Іншого, взаємодії з ним. Особистість вченим розглядається через проблему відношення до себе як до іншого [6, с. 185].

Діалог як спосіб і напрям мислення набув поширення у першій половині XX століття і став одним із «наріжних каменів» свідомості XXI століття – постмодерністської, плюралістичної за сутністю.

Проблема діалогізації освітнього простору почала активно розроблятися наприкінці XX століття в результаті зміни парадигми людського світовідчуття і світосприйняття. Гуманітарне мислення, яке постає сьогодні діалогом освітньої культури, рівноправним спілкуванням різних культур, втілене в художніх надбаннях і в спілкуванні людей, коли голос кожної людини, яка висловлює свої думки й уявлення про світ, важливий для всіх. Згодом думка про міжособистісне, суб'єкт-суб'єктне спілкування як основу людського існування в культурі від тлумачення культури як антропологічного феномену була перенесена на

соціокультурну тематику (П.Гуревич, В.Махлін, О.Махов, Л.Новикова, І.Пешков, Е.Целма) до спроби виділити окремі етапи й принципи діалогу культур у Ю.Лотмана, Д.Лихачова. Надалі проблема діалогу культур вирішувалася через постмодерне усвідомлення поняття тексту як головного носія культурних традицій – розкривалася переважно через проблему взаємодії текстів («текст у тексті» в Ю.Лотмана і текст у культурному контексті у Ж.Дарріда), що вивело діалогову парадигму на рівень кореспондування з методологічними принципами історизму, феноменології, герменевтики, деконструктивізму.

У реальному дослідницькому полі усі виділені етапи й течії не існували в чистому вигляді, а перепліталися у просторі й часі, створюючи сприятливі передумови для творчого використання ділового підходу в різних галузях. Крос-культурний діалог в освіті та споріднені з ним школа діалогу культур і культурологічно зорієнтоване навчання як лінгводидактичні вияви постмодерної традиції діалогу й напрями гуманізації освіти передбачають створення й реалізацію нової, демократизованої педагогічної системи (так званої «гуманістично зорієнтованої», «пошукової», «евристичної» моделі учіння, що ставить за мету цілісний розвиток особистості вихованця в єдності розумового, почуттєвого та практичного начал, максимально повне розкриття її пізнавальних і творчих можливостей). Згідно з тенденціями щодо демократизації суспільних процесів, крос-культурний підхід орієнтується на ідеал активного суб'єкта діяльності й спілкування («людину культури»), формування якого має відбуватися, як вважає Г.Балл, «...цілеспрямованим включенням учасників освітнього процесу у «великі діалоги», що розгортаються в людській культурі, будучи провідним механізмом її розвитку» [1, с. 126]. Ідеться про побудову педагогічної взаємодії, під час якої відбувається творче, критичне, евристичне, діалогічне переосмислення учнями оригінальних текстів культури. Г.Балл наголошує на тому, що «...методологія школи діалогу культур спрямована як проти догматичної авторитарної педагогіки, яка є визначальною рисою тоталітаризму, так і проти її протилежності – ідейного хаосу й елективної суміші ціннісних орієнтацій» [5, с. 98].

Що стосується навчання української мови як державної у національній школі, то тут парадигма діалогу культур, на нашу думку, виявляється через «крос-культурний діалог», який сприяє переорієнтації педагогічного процесу з механічної передачі одноманітних знань на творчу взаємодію на основі комплексних міжпредметних знань (з рідної, української та інших мов; рідної, української та інших літератур, історії тощо) у контексті гуманізації та гуманітаризації освітньо-виховних систем.

Засвоєння соціокультурного досвіду під час крос-культурного навчання мови, що має характер не залучення до надбань цивілізації як результатів культурної творчості, а співучасті у процесах творення культури, спирається на постмодерний принцип плюралізму. Це означає, що в ідеальній моделі крос-культурного навчання на рівноправних принципах наявності національні та світові цінності культури, репрезентовані різноманітними традиціями, стилями мислення, галузями діяльності. Вхідження індивіда до такого «діалогічно

збентеженого» (термін М.Бахтіна) культурного середовища відбувається на основі «єдності онтогенетичних та філогенетичних процесів», коли людина, яка ніби «зростає» у культурі й одночасно з культурою, акумулює у своїй свідомості як синхронні та взаємопов'язані всі духовні спектри історії (про результативність культуро-діалогічного підходу свідчать «міжвікові уроки» у школі В.Біблера).

Крос-культурність у філософії сприяє більш точному розумінню проблеми культурної ідентичності певної людської спільноти, що розглядається в ході історичного процесу крос-культурної взаємодії (діалогу) та взаємозбагачення, можливого внаслідок динаміки постійних крос-культурних зв'язків, тобто у процесі подолання пріоритету власних традицій, що проявляється на всіх рівнях взаємодії людей у сучасному суспільстві.

Розвиваючись у цьому напрямку, сучасна філософія намагається вийти на рівень, який сприяє рішенню проблем, що охоплюють планетарне суспільство взагалі, звертаючись до наднаціональних, крос-культурних, загальнолюдських цінностей. Беручи до уваги універсальний характер явища крос-культурності, є можливим будувати позитивні моделі спілкуванні в лінгвістиці, моделі успішного навчання мов у лінгводидактиці. Термін «крос-культурний діалог» говорить про те, що значна увага в цьому напрямі лінгвістики й лінгводидактики має приділятися досягненню певного порозуміння між представниками різних культур, світогляду, тобто головним завданням є вирішення основного питання нового світогляду – досягнення згоди між представниками різних культур у вирішенні найважливіших проблем сучасного людства.

Отже, крос-культурний діалог як інтеграція і взаємодія культур покликаний служити основою розуміння різних культур і традицій, основою світосприйняття, світорозуміння. В.Лутай звертає нашу увагу на одну з найважливіших ідей школи діалогу культур – «...в кожному типі культури, світогляду міститься якась істина, тому ми повинні не тільки не відкидати чужу культуру, а, навпаки, намагатися виявити в процесі діалогу з її представниками цю істину і на цій основі досягнути порозуміння з нею» [5, с. 98].

Одним із підсумків зіставного дослідження мов у ХХ столітті стало визнання того факту, що вивчення мов як в теоретичному, так і в прикладному аспектах, повинно передбачати не тільки лінгвістичну специфіку національної мови, але й специфічні для того чи того народу способи світосприйняття, його розуміння та уявлення, тобто національно-культурний фон. Отже, тенденція сьогодення у вивченні мови та культури певної нації – від конфронтації і зіставлення мов та культур до крос-культурного діалогу. Саме за умови володіння цілісною системою уявлень про національні звичаї, традиції, реалії країни, мова якої вивчається, можлива повноцінна міжкультурна комунікація, а оволодіння певною мовою неможливе без звернення до етносоціокультурних знань народу-носія.

Дедалі більшої ваги набуває суспільна роль діалогу, пов'язана зі зміною насамперед соціокультурних зв'язків, кодів. Формування глобальної людської цивілізації, численні міжнаціональні, міжрегіональні конфлікти, потреба пошуку взаєморозуміння, співробітництва і партнерства зумовили актуальність саме крос-культурної діалогічної форми спілкування, спричинили поглиблення

діалогічності не лише мислення людини, а й самого її цивілізованого існування. Для подолання ідеологічних стереотипів, монополії думки, для виховання особистості, котра була б здатна будувати свої взаємини на основі гуманізації стосунків, пошуку розумного компромісу, взаємоповаги і толерантності необхідним на сьогодні стає проблема формування в учнів крос-культурного діалогічного мислення.

Спираючись на ідею толерантності, яка, на думку К.Ясперса, необхідна в людських стосунках, мету мовної освіти вбачаємо у формуванні культурної толерантності як особистісної позиції, котра дозволяє терпимо ставитися до інших культур, і здатності жити в полікультурному світі. Ця мета може досягатися через наступні завдання: формування здатності сприймати думку іншого, приймати протилежні ціннісні позиції; стимулювання інтересу до інших поглядів, побудова стосунків на основі поваги до іншої культури; формування уміння бачити позитивні моменти у фактах неспівпадання позицій, культур і ціннісних орієнтацій; уміння використовувати культурні відмінності для збагачення і розвитку власної культури.

Нові завдання навчання української мови в контексті крос-культурного діалогу – вказують на необхідність вивчення екстралінгвістичних параметрів спілкування та мовного середовища, де функціонує українська мова. Безпосередньо у навчальному процесі, працюючи з учнями-носіями іншої мови, іншого світосприйняття, інколи іншої віри, національної культури, ми не можемо не враховувати тієї національної моделі світосприйняття, яка вже склалася в учнів, не зважати на певні історико-етно-соціо- і психолінгвістичні особливості їх як представників іншої національної спільноти.

Для ефективної побудови уроку крос-культурного діалогу вчителів-словесників важливо звертати увагу на основні аспекти діалогічної взаємодії контактуючих культур: *білінгвістичний аспект*, що включає в себе проблеми інтерференції (лінгво- і соціокультурної), кодового переключення, мовного дефіциту, конвергенції (однакові, але незалежні одне від одного виникаючі явища в культурі різних народів) і дивергенції (протилежне конвергенції) культур; *прагматичний аспект*, пропонує лінгвопрагматику в плані дослідження міжкультурної комунікації (специфіка взаємодії різнонаціональних комунікантів, особливості реалізації інтенцій учасників діалогу культур); *когнітивний аспект* включає дослідження когнітивних особливостей, шляхів сприйняття і розуміння мов, культур, які вивчаються різними національними контингентами учнів; *аксіологічний аспект*, спрямований на виявлення характеристик, що відносяться до явищ мови та культури, які вивчаються представниками різних національних культур; *естетичний аспект* відкриває шляхи естетичного сприйняття мови та культури.

Виховання мовної особистості неможливе без опори на мовні знаки культури народу, мова якого вивчається. Тільки той, хто здатен засвоювати мовну культуру в усій її багатогранності, може стати творцем мовних цінностей і найповніше виявити себе в будь-якій галузі суспільної діяльності. Вузкопрагматичний, утилітарний підхід до мови як до засобу спілкування заступив останнім часом усі інші функції мови.

Контакт між народами з різним досвідом здійснюється насамперед через контакт мов, тому на межі зіткнення мов найбільш яскраво виражається зіткнення способів життя, матеріальної і духовної культур – зіткнення на рівні підсвідомості, тому полімовність – це насамперед діалог світоглядів, систем світу. Зрозуміло, що носії різних мов можуть бачити світ дещо по-різному, через призму своїх мов. І оскільки національний склад мислення матеріально закріплений словесно, то можна взяти до уваги розуміння мовної картини світу, як «...зафіксованої у мові та специфічної для певного мовного колективу схеми сприйняття дійсності» [8, с. 47].

Таким чином, на сучасному етапі розвитку лінгводидактики одним з перспективних для процесу навчання учнів національних спільнот української мови є підхід з позиції крос-культурного діалогу. У цьому знаходить пояснення тенденція переходу від нейтрального лінгвокраїнознавства до зіставного, де явища мови і культури, що вивчаються, пропонуються у порівнянні з аналогічними явищами в рідній мові та культурі учня. Типологічний принцип вивчення мови є найбільш продуктивним, він будується на зіставному аналізі й враховує вплив соціальних, психологічних, релігійних, освітніх та інших факторів формування як окремої особистості, так і національності в цілому.

Кожна національна картина світу підлягає зіставленню, увазі з боку інших, що необхідно для зворотного зв'язку, самокорекції. Звісно, що в ситуації зіткнення культур учасники комунікативного акту через неототожнення концептуальних картин світу постійно зіставляють рідну культуру з нерідною, рідну мову з нерідною, фіксуючи не тільки компоненти, що співпадають, а й ті, які розрізняють мови унаслідок інтерференції культур – ширше інтерференції національного світосприйняття.

У реальній ситуації навчання української мови вчитель і учень неминуче змушені порівнювати українські реалії життя та культуру з рідними, через пошук відмінного та схожого йти до моменту зіткнення, оскільки саме рівень спорідненості, ідентичності людей різних культур, а також загальнолюдський зміст цінностей можуть слугувати початком входження в іншу культуру. Звертати увагу на спільне й національно-специфічне під час вивчення української мови, а також «вчити розумінню нової культури (міжкультурного взаєморозуміння) та допомагати оволодінню міжкультурною комунікацією, тобто вмінням спілкуватися з носіями іншої культури» [7, с.4] допомагають крос-культурні знання, толерантне ставлення. На основі знань про свої національні ознаки (мову, історію, культуру, особливості менталітету) та ознаки інших спільнот формується поняття «ми-вони», яке можна назвати основою національної ідентифікації.

Отже, формування крос-культурного діалогічного мислення – вимога часу. Одним із засобів формування такого мислення є вивчення і викладання гуманітарних предметів у школах з багатонаціональним контингентом учнів, зокрема української мови як державної. Концептуальними ідеями, які сприяють становленню крос-культурного діалогічного мислення і формування білінгвальної особистості, адекватної соціокультурним запитам ХХІ століття, ми визначили ідею інтенційності Е.Гуссерля – «філософську археологію» пошуку

сенсу; ідею багатовимірного спілкування, розвинену М.Бубером; думку щодо пріоритетності спілкування та ідею пошуку мови спілкування Е.Левінаса; визнання чужої «іншості» та принцип толерантності К.Ясперса; і особливо – антропологічне обґрунтування діалогу М.Бахтіна, за яким діалог – це співпричетність, притаманна лише людині форма пошуку Істини.

The article examines the possible ways of forming the dialogical thinking in the subject field of language study. Regarding language as a key component of humanitarian education, the author makes an emphasizes on dialogical principle as a methodological ground, which further formation of the dialogical thinking of a personality.

Key words: *dialogical principle, intercultural approach, self-consciousness, tolerance, sociocultural component of teaching.*

ЛІТЕРАТУРА

1. Балл Г. На гранях логики культуры / [Кн. избр. очерков] Г.Балл. – М.: Рус. феноменологическое общество, 1997. – С. 126.
2. Бахтин М. Проблемы поэтики Достоевского / М.Бахтин. – [4-е издание]. – М.: Советская Россия, 1979. – 320, [80] с.
3. Библер В.С. Культура. Диалог культур (опыт определения) / В.С. Библер // Вопросы философии. – 1989. – № 6. – 342, [38] с.
4. Бубер М. Диалог. Два образа веры / М.Бубер. – М.: Республика, 1995. – 464, [174] с. – (Мыслители XX века).
5. Лутай В.С. Філософія сучасної освіти: навчальний посібник [для студ. і аспірантів вищ. навч. закл.] /Владлен Степанович Лутай. – К.: Центр «Магістр-S» Творчої спілки вчителів України, 1996. – 256, [98] с.
6. Рікер П. Сам як інший / Рікер П.; [пер. з фр.]. – К.: Дух і літера, 2000. – 450, [185] с.
7. Українська мова: Програма для 5-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів з російською мовою навчання / [Н.В.Бондаренко, О.М.Біляєв, Л.М.Паламар, В.Л.Кононенко]. – Чернівці: Видавничий дім «Букрек», 2005. – 152, [4] с.
8. Яковлева Е.С. К описанию русской языковой картины мира / Е.С. Яковлева // Русский язык за рубежом. – 1996. – №№1-3. – С.47-56.
9. Ясперс К. Смысл и назначение истории / К. Ясперс. – М.: Политиздат, 1991. – 527, [274-280] с. – (Мыслители XX века).

Фесенко О. Д.

ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ЛІЦЕЇ З ПОСИЛЕНОЮ ВІЙСЬКОВО-ПРОФЕСІЙНОЮ ПІДГОТОВКОЮ

У результаті лінгводидактичних досліджень в умовах військового ліцею встановлено, що успішність педагогічної взаємодії з вихованцями при навчанні